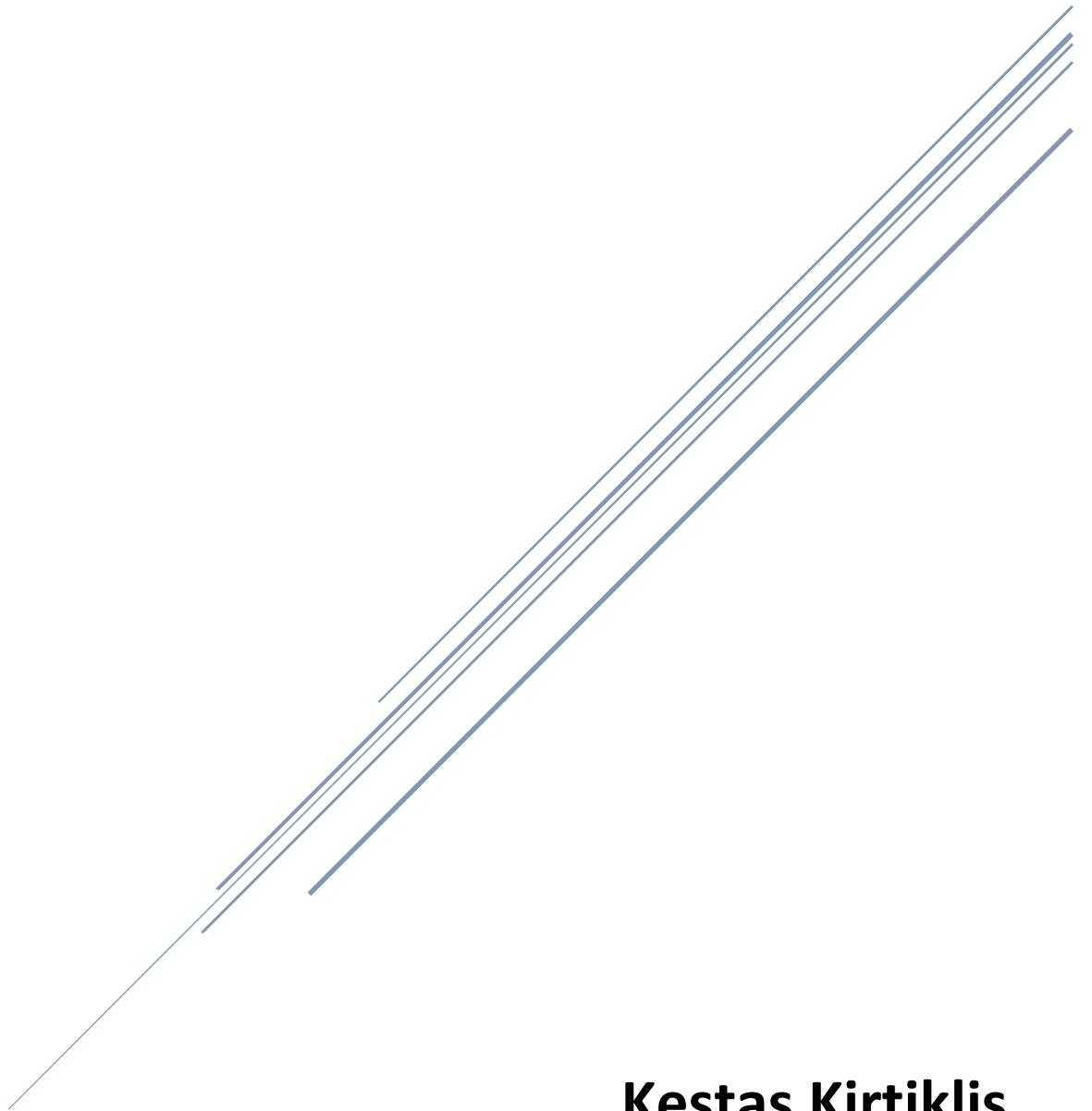

Įvadas į komunikacijos filosofiją

apibrėžtis, genezė, pamatinės kontroversijos

Kęstas Kirtiklis

Mokomoji metodinė priemonė
VU Filosofijos ir Komunikacijos fakultetų studentams

Recenzavo:

Prof. dr. (HP) Marius Povilas Šaulauskas (VU)

Doc. dr. Vytautas Michelkevičius (VDA)

Apsvarstyta ir rekomenduota naudoti kaip metodinę priemonę VU Filosofijos fakulteto tarybos posėdyje, vykusiam 2014 balandžio 2 d. (posėdžio protokolo nr. 6).

ISBN 978-609-459-296-6

Vilnius

2014

Turinys

ĮVADAS	3
KOMUNIKACIJOS FILOSOFIJOS APIBRĖŽTYS	5
KOMUNIKACIJOS FILOSOFIJOS IR KOMUNIKACIJOS TEORIJOS SANTYKIS .	10
KOMUNIKACIJOS FILOSOFIJOS GENEZĖ	14
PAMATINĖS KONTROVERSIJOS: KOMUNIKACIJOS KOMPONENTAI IR MODELIAI.....	22
Transmisinis modelis	23
Konstitutyvus modelis	25
LITERATŪRA TOLESNĖMS STUDIJOMS	29
NAUDOTA LITERATŪRA.....	30

ĮVADAS

XX amžiaus pabaigoje daugėjant informacinių-komunikacinių technologijų jų poveikis visuomenei susilaukė didelio socialinių ir humanitarinių mokslų atstovų dėmesio, komunikacijos vaidmenį kultūroje, ekonomikoje, politikoje tyrinėja ne tik „grynieji“ komunikacijos mokslininkai, bet ir sociologai, psichologai, antropologai. Filosofai taip pat ne išimtis.

Komunikacijos filosofija – palyginti nesena filosofijos kryptis, savo amžių skaičiuojanti nuo XX a. vidurio, siekia tiek reflektuoti komunikacijos įtaką sociumui ir kiekvienam atskiram individui, tiek ir atliepti komunikaciją tiriantiems specialiesiems mokslams kylančias filosofines ir metodologines problemas.

Apie nūdienių realių aktualumą moksliniam diskursui, komunikacijos filosofijos svarbą bei stiprėjančią jos, kaip atskiros filosofijos krypties, savivoką geriau liudija ne teoriniai svarstymai, o institucinės komunikacijos filosofijos padėties kaita: filosofinėms komunikacijos problemoms skirti kursai įtraukiami į komunikacijos tyrimams skirtas universitetines socialinių ir humanitarinių programas, steigiami komunikacijos filosofijos universitetiniai padaliniai, kuriamos studijų programos.

Komunikacijos filosofijos skyrių egzistavimas tarptautinėse komunikacijos tyrėjų asociacijose, savo ruožtu, liudija tiek šios šakos svarbą, tiek naujumą (dažniausiai vėliau įkurtos būna tik interneto tyrimų sekcijos). Tarptautinėje komunikacijos tyrimų asociacijoje ICA (*International Communication Association*) komunikacijos filosofijos sekcija veikia nuo 1985-ųjų, nors šios asociacijos leidžiamuose žurnaluose, tokiuose kaip *Journal of Communication* ar *Communication Theory*, straipsnių, skirtų bendrai komunikacijos ir jos tyrimų filosofinei problematikai pasirodydavo ir anksčiau. 2006 m. spalio mėnesį Europos komunikacijos tyrimų ir edukacijos asociacijoje – ECREA (*European Communication Research and Education Association*) buvo įkurta komunikacijos filosofijos sekcija, nuo 2007-ųjų lapkričio pradėjusi rengti kas dvi metus komunikacijos filosofijos konferencijas, o nuo 2009-ųjų vasario leisti išskirtinai komunikacijos filosofijai skirtą žurnalą *Empedocles*. Komunikacijos etinėms ir filosofinėms problemoms skirta sekcija veikia ir kas du metus vykstančiose Šiaurės šalių komunikacijos tyrėjų konferencijose *Nordmedia*.

Visgi dera pabrėžti, kad nors ir institucionalizuota, komunikacijos filosofija anaipol nėra susiformavęs, o veikia sparčiai besivystantis ir nuolat kintantis tyrimų laukas, į kurį pasuka tiek nauji filosofai, tiek filosofinėms problemoms neabejingi komunikacijos tyrėjai ir teoretikai, tad toliau pateikiamas komunikacijos filosofijos apibrėžtis, pasakojimą apie šios krypties genezę, jos santykį su komunikacijos teorija ir tyrimais, o taip pat ir probleminę komunikacijos komponentų išskaidą derėtų vertinti ne kaip galutines ir neginčijamas tiesas, bet teiginius atvirus naujoms diskusijoms ir persvarstymui.

KOMUNIKACIJOS FILOSOFIJOS APIBRĖŽTYS

Bendriausiai komunikacijos filosofiją galima nusakyti kaip filosofijos šaką, kurios tikslas – komunikacijos fenomenų apmąstymas. Ši sveikos nuovokos diktuojamą apibūdinimą papildo ir komunikacijos filosofijos institucijų pateikiamos savosios srities apibrėžtys.

TKA komunikacijos filosofijos sekcija sau rūpimą problematiką apibrėžia kaip prielaidų, kurias komunikacijos tyrinėtojai laiko savaime suprantamomis, tyrimą: „komunikacijos filosofija domisi persipynusiais teoriniais, analitiniais ir politiniais klausimais, komunikacijos tyrimuose dažnai laikomais savaime suprantamais“ (ICA Philosophy of Communication Division 2009). Nors toks labai bendras apibrėžimas ir nusako komunikacijos filosofijos santykį su komunikacijos tyrimų tradicija (tiesa, *savaime suprantamumo* kriterijai nėra visiškai aiškūs), tačiau nespecifikuoja jos padėties platesnės filosofinės tradicijos kontekste.

EKTEA komunikacijos filosofijos sekcijos dokumentuose komunikacijos filosofija apibūdinama kiek išsamiau. Čia ji suprantama dvejopai: „(1) kaip komunikacijos teorijų ir komunikacijos tyrimų metodologinis pagrindas ir (2) kaip filosofijos šaka, apmąstanti komunikacijos reikšmę žmogiškoje egzistencijoje“ (ECREA Philosophy of Communication Section 2007)¹. Tokia komunikacijos filosofijos apibrėžtis taip pat vargu, ar pretenduoja į išsamumą bei preciziškumą, veikia ji teikia tik bendro pobūdžio gaires besiformuojančiam komunikacijos filosofijos laukui nusakyti. Idealiu atveju šiedu komunikacijos filosofijos aspektai galėtų sutapti kiekvienoje atskirai paimtoje filosofinėje koncepcijoje, tačiau tikrovėje dvilypis apibrėžimas nurodo į faktiškai egzistuojančias dvi komunikacijos mokslų sampratas: angloamerikietišką bei kontinentinę-europietišką (Michelkevičius 2006).

Toks dvilypis apibūdinimas tinka ne tik komunikacijos filosofijai, analogiška padėtis ir kituose specialiuosiuose socialiniuose moksluose: ekonomikoje, sociologijoje, politikos moksluose. Tačiau dažniausiai orientacijos į objektą ir į metodologiją yra atskiriamos pačiame pavadinime: egzistuoja tiek socialinė filosofija, tiek sociologijos filosofija, suprantama kaip

---

¹ Vargu, ar tokią nuostatą galima laikyti sąmoninga, tačiau daugelis šiuolaikinių komunikacijos teorijų tipologijų, nurodydamos tipologizavimo kriterijus, orientuojasi į vieną iš komunikacijos filosofijos sampratų. Pvz., Dennisas Mumby (Mumby 1997), Jamesas A. Andersonas (Anderson 1996) ir Geoffrey Baymas (Anderson & Baym 2004) orientuojasi į komunikacijos teoriją, kaip socialinių mokslų filosofijos dalį, o Johnas Durhamas Petersas (Peters 2004) komunikaciją regi kaip individo būties pasaulyje aspektą ir į empirinius komunikacijos tyrimus bei jų įtaką komunikacijos idėjai praktiškai visai nekreipia dėmesio.

sociologinių tyrimų metodologinių pagrindų apmąstymas, tiek politikos filosofija, tiek ir politikos mokslų filosofija, ir t.t. Kadangi komunikacijos mokslai, o juo labiau komunikacijos filosofija yra nauja, iš esmės dar besikurianti tyrimų sritis, šitokia aiškesnė objekto/metodologinių refleksijų (komunikacijos filosofijos ir komunikacijos mokslų filosofijos) perskyra yra veikiau ateities iššūkis, nei dabarties realija.

Kartu dera pabrėžti, kad šiedvi komunikacijos filosofijos sampratos nieku būdu nėra ir, kaip minėta, negali būti visiškai atskirtos – veikiau konkretūs komunikacijos filosofai ir teoretikai yra labiau linkę orientuotis į vieną iš dviejų komunikacijos filosofijos sampratų, nors, žinoma, nuo kitos komunikacijos filosofijos sampratos atsiriboti yra keblu.

Toliau šiedvi sampratos apžvelgiamos kiek išsamiau.

1. Komunikacijos filosofija kaip filosofijos šaka, apmąstanti komunikacijos reikšmę žmogiškoje egzistencijoje. Filosofijos istorijos perspektyvoje šitaip suprasta komunikacijos filosofija labiau sietina su europietiška kontinentine, fenomenologine ir hermeneutine filosofavimo tradicija bei amerikietišku pragmatizmu. Ji retai linkusi ieškoti sąsajų su empiriniais komunikacijos tyrimais ar spręsti komunikacijos moksluose kylančias metodologines problemas. Čia komunikacija apmąstoma savotiškai „ikimoksliniame“ lygmenyje, kaip pačios žmogiškosios egzistencijos savybė. Šiai šakai priskirtini mąstytojai didžiausią dėmesį skiria keletui temų – dialogui, medijoms, bendruomeniškumui.

Dialogo apmąstymuose komunikacija laikoma vienu iš (jei ne vieninteliu) pamatinių žmogaus santykių su pasauliu būdų. Šiandieniai šios krypties atstovai savo pozicijos ištakų ieško kontinentinės filosofijos tradicijoje – egzistencinėje ir hermeneutinėje filosofijoje, bei šių filosofijos mokyklų keltas problemas savaip atspindėjusioje modernistinėje Europos literatūroje (Peters 2004). Hermeneutinės dialogo, tradicijos, istoriškumo sampratos, egzistencinio nerimo apmąstymas, autentiškos būties ir santykio su kitais paieškos XX a. antrojoje pusėje suformavo požiūrį į komunikaciją, itin skirtingą nuo to, kuris buvo būdingos tuometiniams komunikacijos mokslams. Jei komunikacijos mokslai, veikiami biheviorizmo ir Claude'o Shannono pasiūlytos matematinės komunikacijos teorijos, tyrė komunikaciją kaip pranešimų perdavimą, tai filosofai ją apmąstė kaip pamatinį buvimo pasaulyje būdą, kaip nuolat artikuliuojamą santykį su pasauliu bei kitu žmogumi, ir užuot akcentavę pranešimų perdavimą, daugiau dėmesio skyrė prasmės kūrimui kaip pagrindiniam komunikacijos dėmeniui.

Dar didesnį pagreitį, o kartu ir naują matmenį filosofiniai komunikacijos apmąstymai įgavo po Antrojo pasaulinio karo, vykstant spartiems socialiniams ir technologiniams pokyčiams. Sparti technologijų kaita su efektyvino komunikaciją, o ši, savo ruožtu, lėmė socialinio bendrabūvio transformacijas², dėl kurių brandžios industrinės Vakarų visuomenės tapo pliuralistinės, individai ir kultūros, egzistavę nepasiekiamai toli, staiga atsirado kaimynystėje, sunkiai suprantamos jų kalbos, nuostatos ir papročiai tapo kasdienės patirties dalimi. Kartu medijų dėka šie *kiti* įgavo galimybę priminti apie savo egzistavimą net ir nepriartėdami ir fiziškai likdami netgi labiausiai nuo Vakarų pasaulio nutolusiuose planetos taškuose. Tuo pat metu, iš dalies komunikacijos priemonių dėka, iš tam tikro pagrindžio į viešumą išėjo įvairios kitos marginalizuotos visuomenės grupės (įvairios subkultūros, alternatyvių gyvenimo stilių grupės ir pan.). Žinoma, tokie pokyčiai negalėjo filosofų likti nepastebėti ir neapmąstyti. Poststruktūralistinių ir postmodernųjų mąstytojų darbuose pamatinis komunikacinis buvimas jau įgyja ir konkrečias buvimo su konkrečiu kitu formas, abstraktus *kitas* įgauna konkrečius imigranto, kitos kultūros atstovo, netradicinės seksualinės orientacijos asmens ir t.t. pavidalus (Peters 2004).

Šiuo požiūriu komunikacijos filosofija priartėja prie socialinės ir politinės filosofijos. Dar amerikiečių pragmatizmo klasikai, ypač Johnas Dewey (plg. Dewey 2000), atkreipė dėmesį į komunikacijos svarbą kuriant ne tik tarpasmeninius ryšius, ar nedideles kaimyninių bendrijas, bet ir didžiąsias politines bendruomenes – valstybes.

Komunikacijos apmąstymai per medijų prizmę, atliepia pastaruoju metu socialiniuose ir humanitariniuose moksluose ryškėjančią bendrąją tendenciją, kurią Sodeika, parafrazuodamas Richardą Rorty, vadina *medial turn* (medijų posūkiu). Komunikacinis santykis su pasauliu čia nėra „grynas“, betarpiškas, bet įtarpintas medijų, kurios čia suvokiamos ne tik ar ne tiek kaip tarpininkai, perduodantys pranešimų turinius, bet veikia kaip terpės, kuriose tas turinys yra formuojamas ir patiriamas (Sodeika 2009).

Kai kuriems šios pozicijos atstovams būdinga nuostata, jog medijos veikia ne tik pranešimų turinius, bet ir patį žmogiškąjį pasaulio suvokimą (Sodeika 2009). Kitaip tariant, nuo požiūrio, kad medijos yra pamatinė kultūros kategorija (o gal net jos varomoji jėga), pereinama prie fenomenologinės laikysenos, jog medijos kuria transcendentalines patyrimo sąlygas. Pasak tokio

---

² Tai jokiū būdu nenumato *technologinio determinizmo*, skelbiančio technologijų kaitą vienintele socialinio bendrabūvio kaitos priežastimi. Šias transformacijas ne mažiau lėmė pakitusi ekonominė, politinė ir kultūrinė pokario Vakarų pasaulio situacija.

požiūrio šalininkų, medijų problematika pranoksta tiek komunikacijos, tiek kultūros problematiką, įsikurdamos pamatinių pažinimo problemų sferoje. Šitokios pozicijos šiandien laikosi vadinamoji vokiečių medijų filosofija, kurios atstovai medijų perspektyvoje siūlo permąstyti ne tik egzistenciją, kultūrą ir pažinimą, bet ir pačios filosofijos prigimtį (Hartmann 2000, Margreiter 2007; Sodeika 2009).

2. Komunikacijos filosofija kaip specializuotų komunikacijos teorijų ir komunikacijos tyrimų metodologinių pagrindų analizė. Ši, kaip minėta, komunikacijos mokslų filosofija siekia atsakyti į klausimus, kylančius komunikacijos tyrinėtojams, tačiau peržengiančius komunikacijos mokslo ribas: kaip galimas komunikacijos mokslinis tyrimas, kokios prielaidos būtinos, kad galėtume sėkmingai tirti ją, kokius metodus šiam tyrimui pasirinkti? Jos tikslai – kvestionuoti ir analizuoti komunikacijos tyrimų prielaidas, tirti ontologines, epistemologines, prakseologines, aksiologines įvairių komunikacijos teorijų ir tyrimų nuostatas, analizuoti pamatinius komunikacijos modelius ir sąvokas, teikti komunikacijos mokslininkams naujus terminijos pasiūlymus (Anderson & Baym 2004; Anderson 1996).

Šiame kontekste svarbus komunikacijos filosofijos santykis su platesne socialinių mokslų filosofija. Nepaisant nūdienėje socialinių mokslų filosofijoje vis dar svarbaus Ludwigo Wittgensteino ir Peterio Wincho inspiruoto kalbinio sąjūdžio ir dėmesio tenkančio komunikacijai nūdieniuose socialinių mokslų metodologiniuose ginčuose, patys komunikacijos teoretikai dažnai nėra linkę įsiliesti į platesnį socialinių mokslų kontekstą ir domėtis šiuolaikinės socialinių mokslų filosofijos terminija bei problematika, dalyvauti joje vykstančiose diskusijose. Socialinių mokslų filosofijos nagrinėjamos problemos komunikacijos teoretikams paprastai lieka labai tolimos, dažniausiai pasitenkinant tik labai bendromis apžvalgomis vadovėlių skyreliuose, skirtuose metodologiniams komunikacijos tyrimų aspektams aptarti. Tačiau net ir pastarieji tekstai neretai stebina savo nutolimu nuo įprastinio socialinių mokslų filosofijos koncepcinio aparato, kuris aiškiau nužymėtų vienos ar kitos komunikacijos teorijos vietą bendrame socialinių mokslų teorinių ir metodologinių diskusijų kontekste³.

Komunikacijos filosofija suprantama tokia metodologine prasme jokių būdu nėra atskirta nuo pirmosios prasmės, siekiančios apmąstyti komunikacijos vietą žmogaus gyvenime, kaip ir socialinių mokslų filosofija apskritai jokių būdu nėra atskirtina nuo platesnio filosofinės

---

³ Kaip negausias išimtis galima nurodyti tik keletą darbų, nušviečiančių komunikacijos mokslų kontroversijas socialinių mokslų filosofijos ir mokslo filosofijos apskritai kontekste: Anderson 1996, Pavitt 1999, 2000, 2004.

problematikos konteksto. Iš pirmosios, labiau bendrafilosofinės, sampratos komunikacijos mokslų metodologines problemas nagrinėjančioji filosofija ima bendrąsias ontologines, epistemologines, aksiologines ir kt. nuostatas bei naudoja jas atsižvelgdama į savo taikomąjį pobūdį, pritaikydama šias bendrąsias nuostatas praktiniams komunikaciją tiriantiems mokslams, jų metodams ir koncepciniams aparatams pagrįsti.

Papildomai skaitykite:

K. Kirtiklis [„Ar filosofijai tebėra vietos socialiniuose moksluose?“](#). *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 2010, nr. 1 (26), p. 69-81.

K. Kirtiklis [„Komunikacinės perspektyvos statusas socialiniuose moksluose“](#). *Santalka: Filosofija, Komunikacija*, 2012, t. 20, nr. 1, p. 50-60.

KOMUNIKACIJOS FILOSOFIJOS IR KOMUNIKACIJOS TEORIJOS

SANTYKIS

Jei reikėtų mokslo šakų, kryptių, sričių ir žinojimo sferų santykius atvaizduoti savotiškame žemėlapyje, komunikacijos filosofija įsiterptų tarp komunikacijos teorijos bei metateorijos ir keleto artimų filosofijos sričių – epistemologijos, socialinės filosofijos ir kalbos filosofijos. Su daugeliu iš jų komunikacijos filosofijos santykiai nevienareikšmiai.

Visų pirma tai pasakytina apie praktinį filosofijos ir pačių komunikacijos mokslų santykį. Kaip ir su kitomis šiuo metu besivystančiomis daugiadalykinėmis, tarpdalykinėmis ar net postdalykinėmis tyrimų sritimis (tokiomis kaip lyčių studijos, miesto studijos, kino studijos, medijų studijos, kultūros studijos, vizualumo studijos ir t.t.) filosofijos santykis su komunikacijos mokslais yra sudėtingas. Viena vertus, „tradicinė“ akademinė filosofija į šias naujas sritis žiūri su akivaizdžiu nepasitikėjimu, dažnai nurodydama, jog naujajam diskursui būdingos senos filosofinės problemos, kurių senumo ir sprendimo tradicijos nepastebi pernelyg siaurai į savuosius diskursus įsitraukę naujų tyrimų sričių kūrėjai, tad ir kalbos apie kokybiškai naujas, neklasikines šiose srityse kylančias problemas yra gerokai per ankstyvos. Atsakydami į šitokią kritiką oponentai, savo ruožtu, kaltina filosofus nepakankamu naujojo diskurso specifikos išmanymu ir intelektualiniu sąstingiu. Antra vertus, tenka pripažinti, daugelį filosofinių šių sričių problemų iškelia ne profesionalūs filosofai, bet šiose srityse dirbantys empiriniai tyrėjai. Nepaisant tam tikro diletantizmo, produktyvioji šio neprofesionalumo pusė yra ta, kad filosofija priverčiama iš naujo permąstyti klausimus, į kuriuos ji jau tariasi radusi atsakymus, ar atkreipti dėmesį į kintančią vienos ar kitos filosofinės problemos specifiką jai atsidūrus naujoje aplinkoje (analogišką tokios situacijos pavyzdį kino studijose žr. Milerius 2007). Šios sąlygos lemia, kad filosofinė komunikacijos problematika yra analizuojama itin plataus spektro specialistų – profesionalių filosofų, komunikacijos teoretikų, medijų tyrimų atstovų, komunikacijos sociologų ir psichologų, inžinierių, žurnalistikos, viešųjų ryšių ir reklamos tyrinėtojų ir kt., kuriems rūpi komunikacijos tyrimų filosofiniai pagrindai ir komunikacijos reiškinių filosofiniai apmąstymai.

Norint aptarti teorinį komunikacijos filosofijos santykį su komunikacijos teorija dera apžvelgti šių sferų santykius platesniame socialinių mokslų kontekste.

Sociologas Jonathanas Turneris nurodo, jog socialiniuose moksluose teorija siekia trijų tikslų (Turner 1974: 2): „(1) klasifikuoti ir sisteminti pasaulio įvykius taip, kad jie galėtų būti matomi iš tam tikros perspektyvos; (2) paaiškinti praėjusiųjų įvykių priežastis ir numatyti kada, kur ir kaip įvykiai vyks ateityje; (3) suteikti intuityviai patenkinantį „supratimo“, kodėl ir kaip viskas turėtų vykti, jausmą.“ Šie bendrieji socialinių mokslų teorijų tikslai neabejotinai reikšmingi ir komunikacijos teorijų atveju.

1. Komunikacijos teorija teikia priemones aprašyti konkrečius komunikacijos įvykius ir jų santykius, nustatyti tarp jų esančius bendrumus ir šitaip juos sisteminti.
2. Nors kartais ir sakoma, kad komunikacija tiek teoriniame, tiek praktiniame lygmenyje susirūpinama tuomet, kai ji nevyksta sklandžiai, vis dėlto abejonių nekelia tai, jog teorinė komunikacijos analizė visuomet siekia to paties tikslo: paaiškinti, kaip komunikacija vyko jau žinomais atvejais ir kaip, numanoma, ji vyks ateityje. Net jei teorijos tikslas grynai pragmatinis kurios nors konkrečios komunikacijos problemos sprendimas *ad hoc* (ką numato į pragmatizmą orientuoti komunikacijos teoretikai), ji vis vien neišvengia tam tikro aiškinimo aspekto, turinčio išliekamąją vertę ir įgalinančio analogiškų problemų sprendimą ateityje. Juolab aiškinimo ir numatymo aspektai tampa svarbūs turint omenyje, kad komunikacijos teorijos yra pajėgios tą bendrabūvį įtakoti, darydamos įtaką (nors ne visuomet tiesioginę ar bent aiškiai matomą) politiniams bei ekonominiams sprendimams, masinės komunikacijos priemonėms ir pan.
3. Dėl teorijos teikiamo intelektualinio pasitenkinimo taip pat nesama abejonių. Nesvarbu, ar teorizuojama iš smalsumo ir noro perprasti komunikacijos vyksmą ar dėl siekio išspręsti praktines komunikacijos problemas, šiuos siekius įgyvendinanti teorija neabejotinai kelia pasitenkinimą.

Tačiau koks komunikacijos teorijos santykis su komunikacijos filosofija? Juolab, kad filosofija tam tikra prasme taip pat yra teorija.

Atsakymui į šį klausimą, komunikacijos ir medijų teorijų tyrinėtojas Stefanus Weberis siūlo schemą, išskiriančią keletą teorinio kalbėjimo lygmenų (besiskiriančių abstraktumo laipsniu): paradigmų, superteorijų, bazinių teorijų, vidurinio lygmens teorijų (Weber 2003). S. Weberio išskiriami lygmenys itin parankūs apibrėžiant komunikacijos teorijos ir filosofijos santykį:

1. Paradigmų lygmuo – fundamentalių mokslinių pasaulėvaizdžių lygmuo, apimantis pačias fundamentaliausias mokslines prieigas, jas S. Weberis nurodo esant dvi – gamtos ir kultūros mokslų. Nepaisant kai kurių žemesnių komunikacijos teorijos lygmenų artumo tiksliesiems mokslams (pvz., matematinės informacijos teorijos atveju), dėl vyraujančio tyrimų pobūdžio komunikacijos mokslas skirtinas į kultūros mokslų grupę.

2. Kompleksinės aukšto abstrakcijos laipsnio teorijos (S. Weberio vadinamos *superteorijomis*) siekia pateikti visuminį žinojimą apie tam tikrą dalyką. Kalbant apie komunikaciją, aukšto abstrakcijos laipsnio teorija turėtų paaiškinti pačią komunikacijos galimybę, komunikacijos sistemų funkcionavimą, atsakyti į klausimus, ką reiškia komunikuoti, kas yra komunikacija? Šiame lygmenyje orientuojamasi ne į pačius komunikacijos tyrimus, bet į komunikacijos tyrimų teorinių ir metodologinių prielaidų nustatymą.

3. Bazinės teorijos – logiškai neprieštarinčių sąvokų, apibrėžimų ir modelių aibės, galimos operacionalizuoti empirinių tyrimų tikslais. Bazinių teorijų pavyzdžių gausu, čia turimos omenyje tokios teorijos, kaip psichoanalizė, feminizmas, semiotika, struktūralizmas ir t.t. Remdamosi superteorijų lygmenyje sufomuluotomis prielaidomis, bazinės teorijos pagrindžia atskirus metodus, taikomus tiriant konkrečius komunikacijos atvejus.

4. Vidurinio lygmens teorijos, įsiterpiančios tarp teorijų ir empirinių duomenų ir kuriamos atsižvelgiant į duomenų diktuojamas sąlygas. Šioje schemoje vidurinio lygmens teorijos turi duomenimis grįstų generalizacijų statusą.

Paprastai vidurinio lygmens teorijų koncepcija siejama su sociologu Robertu K. Mertonu. Pasak jo, „vidurinio lygmens teorijos įsiterpia tarp smulkių darbinų hipotezių, kurių daugybė iškyla tyrimų metu ir visa apimančių sisteminių pastangų išplėtoti vieningą teoriją, kuri paaiškintų visus stebimus socialinio elgesio, socialinės organizacijos ir socialinės kaitos reguliarumus“ (Merton 1968: 39). Tai, ką S. Weberis apibūdina kaip bazines teorijas ir superteorijas, Mertonas vadina platesnėmis metodologinėmis pozicijomis (pvz., marksizmas, funkcinė analizė, socialinis biheviorizmas, etc.), kurios aukštesniame lygmenyje dažnai yra aiškiai atskiriamos, gi vidurinio lygmens teorijose dažnai siejasi ir persidengia.

Būtent tuose lygmenyse, kurios S. Weberis vadina paradigmų ir superteorijų lygmenimis sprendžiamos metodologinės mokslų problemos, šiuose teorizavimo lygmenyse vykstantys ginčai faktiškai yra filosofiniai. O šio lygmens santykį su bazinėmis komunikacijos teorijomis, t.y. su teorijomis *per se*, geriausiai nusakyti Stefano Weberio bendrapavardžio sociologijos klasiko Maxo

Weberio žodžiais: „tokį ir tokį praktinį nusistatymą su vidiniu nuoseklumu sąžiningai galima išvesti iš tokios ir tokios galutinės pasaulėžiūros pažiūros – galbūt tik iš vienos, galbūt iš skirtingų, bet ne iš tokių ir tokių kitų“ (Weber 1990: 79). Kitaip tariant, tarp pasirinktos bendrosios filosofinės ir metodologinės pozicijos ir praktinio tyrimo esama tiesioginės priklausomybės. Ginčai dėl pasaulėžiūros, protingos empirinės tikrovės tvarkos atradimas pasak M. Weberio peržengia socialinių mokslų kompetencijos ribas, mat socialinių mokslų priemonės nepajėgios jų nei atrasti, nei sukurti, tai esanti socialinės filosofijos užduotis. Socialiniai mokslai prisiima vieną ar kitą tvarkos sampratą, vieną ar kitą iš šios sampratos plaukiančią tyrimų perspektyvą. Tokiu būdu įtvirtinamos prielaidos socialinių mokslų teorijai ir socialinių mokslų filosofijai atskirti.

Apibendrinant: komunikacijos teorija veikia neaukštame abstraktumo lygmenyje ir siekia paaiškinti bei numatyti konkrečias komunikacijos situacijas ar sisteminti turimas empiriniais metodais gautas žinias apie konkrečius komunikacijos atvejus. Savo ruožtu komunikacijos filosofija siekia, operuodama aukštame abstraktumo laipsnyje, siekia grynai teoriškai suprasti bendruosius komunikacijos principus, kuriais remiantis tiek nusakoma komunikacijos procesų svarba individų gyvenime, tiek eksplikuojamos ir pagrindžiamos komunikaciją aiškinančių teorijų vartojamos sąvokos bei komunikacijos tyrimų metodologinės priegios.

Papildomai skaitykite:

K. Kirtiklis „[Komunikacijos teorijos ir komunikacijos filosofijos asimetrija](#)“. *Problemos*, 2008, nr. 74, p. 141-149.

K. Kirtiklis „[Ar filosofijai tebėra vietos socialiniuose moksluose?](#)“. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 2010, nr. 1 (26), p. 69-81.

KOMUNIKACIJOS FILOSOFIJOS GENEZĖ

Nors institucionalizuotas formas komunikacijos filosofija įgijo neseniai, filosofų domėjimasis komunikacija yra senesnis reiškinys. Tačiau kiek senesnis? Ką derėtų laikyti komunikacijos filosofijos pradžia?

Įprasta teigti, jog humanitarinė mintis susidomėjo komunikacijos problemomis dar Antikoje, o bene pirmasis medijų ir komunikacijos filosofijos tekstas – Platono dialogas „Faidras“ (Margreiter 2007; Peters 2004; Sodeika 2009), kuriame pateikiamoje rašto kritikoje keliamos komunikacijos medijų (rašto) ir žmogaus psichinių procesų (atminties) santykio problemos. Platonas Sokrato lūpomis kuria „egiptietišką“ mitą, pasak kurio, rašto išradėjas Teuthas savąjį išradimą laikė vaistu atminčiai gerinti, o Egipto valdovas Tamusas, kuriam išradimas buvęs pristatytas, supeikė jį kaip užmaršties šaltinį, mat pasikliaujant raštu atmintis nebūsimi lavinama, o ir pats iš raštų įgyjamas žinojimas esąs nepilnavertis. Užuoat buvęs patikimo žinojimo perteikimo priemonė, raštas Platonui yra peiktinas, kaip teikiąs klaidingų interpretacijų galimybę („Faidras“ 274 c – 276 a).

Tačiau „Faidras“ nesąs vienintelis komunikacijos problematiką nagrinėjantis Platono tekstas. Dažnai priduriama, kad apie tai, jog filosofijoje esama tokių dalykų, kurių neįmanoma perduoti raštu, Platonas užsimena Septintajame laiške (341 c). Retorikos problemoms skirtas jo dialogas „Gorgijas“ taip pat minimas klasikinių komunikacijos problematikai skirtų veikalų sąrašė (Craig & Muller 2007).

Šitaip papasakota komunikacijos filosofijos kilmės istorija kelia tam tikrų abejonių. Pirmiausia, gana keblu paaiškinti, kaip atsitiko, kad Vakarų filosofija, anot sparnuotos Whiteheado frazės, buvusi „pastabomis Platono paraštėse“, komunikacijai skirtų tekstų paraštes ilgam paliko tuščias?

Šį nustebimą sustiprina pačių komunikacijos apmąstymų istorikų pripažinimas, kad tolesnėje filosofinio mąstymo raidoje komunikacija daugiau nei porai tūkstantmečių dingsta iš filosofų domėjimosi akiračio, fragmentiškai sugrįždama nebent (nors tai ir diskutuotina) Aristotelio „Retorikoje“ (Craig & Muller 2007), kai kurių Augustino veikalų fragmentuose (Peters 2004), viduramžių teologų, tokių kaip Tomas Akviniėtis, angelologiniuose fragmentuose (Peters 2004), Johno Locke'o „Esė apie žmogaus intelektą“ trečiojoje knygoje (Radford 2005; Peters 2004), Johanno Gottfriedo Herderio bei Wilhelmo von Humboldto apmąstymuose apie kalbą ir istoriją

(Hartmann 2000) ar vadinamuosiuose Nietzsches rašomosios mašinėlės tekstuose (Margreiter 2007).

Tad šiuolaikinių komunikacijos filosofų dėmesį Platonui ar Locke'ui tenka laikyti veikiau filosofams įprastu retrospektyviu dialogu su klasikais nūdien aktualiomis temomis, o tai neliudija sąmoningo komunikacijos filosofijos egzistavimo anksčiau nei pastaraisiais laikais.

Nėra pagrindo socialinių ir humanitarinių mokslų, įskaitant filosofiją, domėjimosi komunikacija (o ne vien kalba, simboliais, socialine interakcija ar kitais fenomenais, esančiais jos sudėtinėmis dalimis) nukelti anksčiau nei į XIX ir XX amžių sandūrą ir rasti kitų genezės šaltinių, nei dvi tuo metu vykusios socialinio ir intelektualinio gyvenimo transformacijos:

1. Sparti visuomenės kaita (industrializacija, urbanizacija, individualizacija, sekuliarizacija), kartu su ja vykęs socialinių mokslų atsiradimas ir iškilimas bei padidėjęs filosofijos dėmesys žmonių ir jų bendrabūvio problemoms.

2. Spartėjanti technologinių komunikacijos priemonių plėtra (telegrafo, telefono, radijo, fotografijos, kino, vėliau televizijos ir interneto atsiradimas ir išpopuliarėjimas).

Vėlgi, dera pastebėti, kad šiedvi susidomėjimo komunikacija priežastys glaudžiai siejasi tarpusavyje, o filosofinės komunikacijos fenomenų refleksijos, savo ruožtu, neatskiriamos nuo mokslinių jų tyrimų.

Kaip komunikacijos idėjos istorinės sklaidos apžvalgoje pažymi Petersas, „iki 1880-ųjų ir 1890-ųjų metų niekas apskritai nenagrinėjo „komunikacijos“ reiškinio kaip problemos“ (2004: 17) ir tik XX a. pradžioje Charlesas Hortonas Cooley, savo sociologiniuose veikaluose skyręs dvi komunikacijos rūšis – komunikaciją kaip (1) perdavimą ir transportavimą ir (2) kaip sielų bendravimą, kur transportavimas suvokiamas kaip fizinė, bendravimas – kaip psichinė komunikacija, pateikė „pirmą nuoseklų komunikacijos aiškinimą socialinės minties istorijoje“ (Peters 2004: 231).

Pirmuoju komunikacijos tyrimus ženkliai paveikusi filosofu laikytinas amerikietiškojo pragmatizmo atstovas Johnas Dewey. Chrestomatinėje citatoje jis paskelbė komunikaciją esant „nuostabiausiu dalyku“, kuriam vykstant, visi įprastiniai įvykiai permąstomi, peržiūrimi ir pritaikomi jo reikmėms, mat komunikacijos metu įvykiai tampa objektais, jiems yra suteikiamos prasmės (Dewey 1929). Dewey ypač akcentavo komunikacijos reikšmę visuomenei, viename savo ankstyvųjų darbų tvirtindamas, jog „visuomenė ne tik egzistuoja perdavimo, komunikacijos *dėka*, galima drąsiai teigti ją egzistuojant perdavime, komunikacijoje. Pasak jo, esama daugiau nei

verbalinio ryšio tarp žodžių bendras, bendruomenė ir bendravimas (komunikacija) (*common, community and communication*). Žmonės gyvena bendruomenėje dėl to, jog jie turi kažką bendro, o komunikacija yra būdas, kuriuo jie tuos bendrus dalykus įgyja“ (Dewey 2001: 8).

Teigti, jog Dewey pradėtos komunikacijos refleksijos susilaukė betarpiškų sekėjų, būtų perdėjimas, tačiau tarpukariu komunikacijos ir su ja susijusių temų apmąstymai tapo vis reikšmingesni kaip filosofinės refleksijos objektas. Tokie tarpukario Europos filosofai kaip Martinas Heideggeris, Martinas Buberis ar kiek vėliau Hansas-Georgas Gadameris ir Emmanuelis Levinas savo darbais, kuriuose nagrinėjamas autentiškas santykis tarp individų ar kalba, kaip buvimo pasaulyje modusas, šiuolaikinei komunikacijos filosofijai turėjo nemenko poveikio. Nors Tarpukario komunikacijos tyrimams bei socialiniuose moksluose besimezgančiam komunikacijos teorizavimui šie autoriai tiesioginės įtakos ir neturėjo, jie neabejotinai veikė bendrą kultūrinę situaciją, o per socialinius mokslus (pvz., tokią kryptį, kaip Alfredo Schutzo fenomenologinė sociologija), kuriuos jungiant su amerikietiškojo pragmatizmo bei Cooley teoriniu palikimu XX a. antroje pusėje formavosi konstitutyvusis komunikacijos modelis⁴ ir interpretacinė komunikacijos tyrimų prieiga.

Nemažą įtaką ankstyviesiems komunikacijos apmąstymams turėjo psichoanalizė. Ypatingą poveikį Freudo koncepcija turėjo Jungtinėse Amerikos Valstijose formuluotoms propagandos teorijoms (Rogers 1994). Ja rėmėsi žurnalistas ir komunikacijos teoretikas Walteris Lippmannas bei, ypač ankstyvuojų periodu, propagandos tyrimų klasikas Haroldas D. Lasswellas. Komunikacija čia buvo suprantama kaip veikimas, nukreiptas tiek į suvokėjų sąmonę, tiek į pasąmonę. Visuomenei modernėjant komunikacija transformavosi, daugėjant medijuotos masinės komunikacijos betarpiškos (akis į akį) komunikacijos santykinai mažėjo. Plintanti medijuota komunikacija didino manipuliacijų, ypač poveikio pranešimų gavėjų sąmonei, galimybę. Šiuo požiūriu, tarp komunikacinių pranešimų siuntėjų ir gavėjų esama kokybinio skirtumo – pirmieji komunikacijos procese dalyvauja aktyviai ir racionaliai, antrieji – pasyviai ir iracionaliai. Remiantis tokia komunikacijos samprata buvo aiškinamas Trečiojo Reicho propagandos efektyvumas, formuluojamos atsakomosios amerikietiškos propagandos principai. Lippmannas, savo ruožtu, siūlė ekspertų valdomos komunikacijos pagalba pozityviai (pagal amerikietiškos demokratijos idealus) formuoti ne tik auditorijos nuomonę svarbiais politiniais klausimais, bet ir

---

⁴ Plačiau apie konstitutyvų komunikacijos modelį žr. skyriuje „Pamatinės kontroversijos: komunikacijos komponentai ir modeliai“.

kasdienę sąmonę (Rogers 1994). Nors atskira psichoanalitinė komunikacijos teorizavimo mokykla ir nesusiformavo, visgi Freudų idėjų įtaka komunikacijos apmąstymams nepaneigiama: nuo ankstyvųjų Frankfurto mokyklos kurtų kritinių komunikacijos teorijų iki šiuolaikinių komunikacijos ir populiariosios kultūros apmąstymų.

Frankfurto socialinių tyrimų instituto bendradarbių, vėliau pavadintų Frankfurto mokykla, įnašas į komunikacijos problematikos filosofines ir empirines studijas taipogi reikšmingas. Skirtingai nei Heideggeris ir kiti amžininkai, tik pripažinę gyvenamosios kultūrinės, socialinės bei politinės aplinkos įtakas savo teorijoms, Frankfurto mokyklos atstovai patys aktyviai skatino šią teorijos ir tikrovės susiliejimą, įtvirtindami ją kaip vieną iš pamatinių savo filosofinių nuostatų. Veikiami tiek Weimaro Respublikos realijų, joje vykusią kultūrinių procesų, tiek gąsdinančio Trečiojo Reicho propagandinės mašinos gebėjimo valdyti didžiules gyventojų mases, tiek kapitalistinių Jungtinių Amerikos Valstijų, į kurias jie emigravo XX a. ketvirtajame dešimtmetyje, kultūrinio klimato, Frankfurto mokyklos atstovai Maxas Horkheimeris, Theodoras W. Adorno ir Herbertas Marcuse užėmė radikaliai kritines pozicijas masinės komunikacijos ir per ją plintančios kultūros atžvilgiu, kaltindami pastarąsias individų kultūrinio gyvenimo skurdinimu, smukdymu ir net komunikacijos atvirkštiniais efektais, kai daugėjant komunikacijos priemonių plinta faktiška individų izoliacija (Horkheimer & Adorno 2006). Frankfurto mokyklos klasikais diagnozavo, jog jų gyvenamais laikais „kinas ir radijas daugiau nereikalauja būti laikomi menu. Ta tiesa, kad jie yra ne kas kita, kaip verslas, panaudojama kaip ideologija, turinti sąmoningai įteisinti šlamštą, kurį jie sąmoningai gamina. Jie patys save vadina pramone, o skelbiamų generalinių direktorių pajamų skaičiai paneigia bet kokią abejonę panašių gatavų produktų visuomenine būtinybe“ (Horkheimer & Adorno 2006: 160). Kaip ir psichoanalizės įtakotose komunikacijos koncepcijose masinės komunikacijos priemonėms čia yra pasyvioji, manipuluojamoji pusė, kurią kritinė teorija turėtų veikti sužadindama kritinę refleksiją bei pademonstruodama, kad visuomenę valdo ekonomiškai stipriausieji, savo valdžią paremdami neva valdomųjų interesais, kurie faktiškai yra tų pačių valdančiųjų sukonstruoti.

Savo ruožtu Walteris Benjaminas, bendradarbiavęs su Frankfurto mokyklos atstovais, tačiau niekuomet netapęs jos „tikruoju nariu“, komunikacijos ir kultūros pamatų ieškojo technologijose. Pasak jo, technologizuota masinė komunikacija ir kultūra turi ne bukinantį, bet priešingai, išlaisvinantį ir demokratizuojantį poveikį (Benjamin 2005).

Antrasis pasaulinis karas ir po jo sekęs Šaltasis karas suintensyvino tiek empirinius komunikacijos tyrimus, tiek komunikacijos teoretizavimą, tiek ir paties institucinio komunikacijos mokslų susiformavimą. Pasipylę vyriausybiniai užsakymai suformavo komunikacijos teoriją, o pastaroji savo ruožtu atsigręžė į filosofiją, ieškodama savų metodologinių pagrindų. Tad iki Antrojo pasaulinio karo kiek padriki ir fragmentiški filosofiniai komunikacijos apmąstymai pokario laikotarpiu išsikristalizavo į komunikacijos filosofiją (analogiškas vienijimasis įvyko ir komunikacijos teorijoje).

Pirmuosiuose institucionalizuotuose komunikacijos tyrimų centruose dirbę mokslininkai, tokie kaip komunikacijos tyrimų disciplinos „Tėvais įkūrėjais“ (Rogers 1994) vadinami politologas Haroldas D. Laswellas, sociologas Paulis Lazarsfeldas, psichologai Kurtas Lewinas ir Carlas Hovlandas savo tyrimų metodologiniu pagrindu laikė bihevioristinę socialinių mokslų prieigą. Žymiausiu teoriniu šios prieigos įnašu laikytina penktojo dešimtmečio pabaigoje suformuluota vadinamoji *Lasswello formulė*. Taip vadinamas Lasswello teiginys, kad „patogus būdas aprašyti komunikaciją - tai atsakyti į klausimus: kas, ką sako, kuriuo kanalu, kam, kaip efektyviai?“ (Lasswell 1972: 84).

Komunikacijos teorijų istorikas Veikko Pietilä (2005) nurodo dar keletą šios prieigos bruožų: (1) ji sukūrė komunikacijos tyrimų „objektą“, redukuodama komunikaciją į pranešimų perteikimą, o jos tyrimus į *Lasswello formulę*, ir taip iš komunikacijos mokslų *mainstreamo* eliminavo dar pragmatizmui būdingą komunikacijos, kaip dalyvavimo bendroje sociokultūrinėje tikrovėje, sampratą; (2) susiejo žmogiškos komunikacijos studijas su Shannono informacijos perdavimo modeliu⁵; (3) vieninga komunikacijos samprata, reginti įvairias komunikacijos apraiškas kaip vieno modelio variantus, pasiūlė komunikacijos, kaip vieningos mokslinės disciplinos, idėją; (4) remiantis *Lasswello formule*, buvo suformuluotos komunikacijos tyrimo šakos: kas – kontrolės analizė, ką sako – turinio analizė, kam – auditorijos analizė, koku kanalu – medijų analizė ir kaip efektyviai – padarinių analizė; (5) komunikacijos tyrimuose plačiai pradėti taikyti kiekybiniai metodai.

Kadangi bihevioristinės nuostatos nekreipė dėmesio į perduodamųjų pranešimų turinius ir reikšmes, didžiausias jos atstovų dėmesys teko komunikacijos efektams, kuriuos sukelia nuo

---

⁵ Plačiau apie Shannono informacijos perdavimo modelį, žmogiškosios komunikacijos tyrimuose geriau žinomą kaip transmissinį modelį, žr. skyriuje „Pamatinės kontroversijos: komunikacijos komponentai ir modeliai“.

triukšmų apvalyti ir priėmėjų adekvačiai atkoduoti pranešimai. Toks bihevioristinis požiūris į komunikaciją ilgam be konkurencijos įsitvirtino pokariniuose komunikacijos tyrimuose.

Tačiau XX a. septintojo dešimtmečio pradžioje bihevioristinė prieiga patyrė nuosmukį, kilusį tiek dėl vidinių, tiek dėl išorinių priežasčių. Vidinės priežastys buvo minėtųjų šios prieigos klasikų mirtys arba pasitraukimas į kitas tyrimų sritis, nutolusias nuo komunikacijos problematikos. Išorinės priežastys buvo trejopas kritinis spaudimas, kurį bihevioristinė prieiga patyrė iš konstitutyviu modeliu besiremiančios interpretacinės komunikacijos teorijos, marksistinės-kritinės pozicijos ir technologinio, McLuhano inspiruoto, požiūrio.

Interpretacinė banga komunikacijos teorijoje ir tyrimuose nebuvo unikalus reiškinys. Ji atliepė bendrąsias septintojo-aštuntojo dešimtmečių tendencijas socialiniuose ir humanitariniuose moksluose, vadinamas kultūros posūkiomis, paveiktais lingvistinio posūkio filosofijoje. Kultūros posūkiomis vadinami metodologiniai ir tematiniai pokyčiai moksluose, orientuoti į pozityvistinių mokslo metodų (būdingų ir biheviorizmui) atsisakymą, tarpdiscipliniškumą, mokslinių tekstų kūrimą, jungiant mokslinį ir beletristinį žanrus, į mokslinius tyrimus įtraukiant anksčiau nenagrinėtas temas, tokias kaip socialinio mokslininko savirefleksija ar socialinėje aplinkoje dominuojančių santykių įtaka socialiniams mokslams (Bachmann-Medick 2006).

Geriausiai šias permainas atspindėjo interpretacinės komunikacinės teorijos, savo šaknimis siekiančios Cooley ir amerikietiškojo pragmatizmo klasikus, galutinis susiformavimas. Tiesiogiai įtakotos interpretacinių socialinių mokslų teorijų (simbolinio interakcionizmo, etnometodologijos, fenomenologinės sociologijos ir kt.), jos visų pirma ragino peržiūrėti pamatinį komunikacijos modelį. Pasak šio požiūrio atstovų, komunikacija – tai prasmų kūrimas ir atkūrimas, o ne jau turimų, gatavų, aiškiai apibrėžtų ir vienaprasmių pranešimų perdavimas. Atsisakius griežtos siuntėjo/priėmėjo perskyros, svarbiausiu komunikacijos veikėju laikoma visa komunikacinė bendruomenė. Todėl komunikacijos tyrinėtojas, pats nuolat dalyvaujantis šiuose procesuose, turi ne matuoti komunikacijos poveikio auditorijai efektyvumą, bet tirti, kaip komunikacijos poveikį priima ir interpretuoja individai, kaip komunikacija kuria komunikuojančią bendruomenę, o bendruomenė – komunikaciją.

Kritinis-marksistinis požiūris į komunikaciją davė bene žinomiausią ligi šiol komunikacijos temas nagrinėjusį filosofą Jūrgeną Habermasą, kuris savo komunikacinio veiksmo teorijoje jungia Frankfurto mokyklos, Dewey ir pragmatizmo, klasikinių socialinių teorijų bei kasdienės kalbos analizės teorines įtakas. Habermaso komunikacijos filosofija kalbos filosofijos problematiką

jungia su modernios visuomenės ir istoriškai suprantamo racionalumo problematika. Greta Dewey įtakotų ir ypač iš Frankfurto mokyklos paveldėtų kritinių, demaskuojančių intencijų, aiškiai regimų ankstyvajame 1962-aisias pasirodžiusiame veikalė „Struktūrinė viešybės transformacija“ (Habermas 1994), Habermasas kuria ir normatyvinę komunikacinės situacijos vaizdinį, pasiekiamą komunikaciškai koordinuotu veiksmu (Habermas 1995a; 1995b).

Habermaso komunikacijos filosofija anaipol nėra vienintelis kritinių-marksistinių komunikacijos refleksijų pavyzdys. Ne ką mažesnį vaidmenį čia suvaidino ir britų kultūros tyrimų mokykla, programiškai siekusi analizuoti ne tik komunikaciją, bet ir populiariąją kultūrą, bei atkreipti dėmesį į bandymus masinės komunikacijos platinamas idėjas ir vaizdinius pateikti kaip socialinio gyvenimo normas, nuslepian, kad tokių normų priėmimas yra naudingas tik tam tikroms visuomenės grupėms. Tokiu būdu žymiems XX amžiaus antros pusės kritinių teorijų propaguotojams komunikacijos teorijose, britų kultūrinių tyrimų mokyklos atstovams Stuartui Hallui ir Raymondui Williamsui, kaip ir jų kolegai iš Vokietijos, esminis komunikacijos aspektas nėra vien pranešimų perdavimas, bet jų kūrimas ar perkūrimas, kritiškai reflektuojant galimus komunikacijos iškraipymus turinčiųjų galią naudai bei siekiant nuo tokio pobūdžio iškraipymų apsisaugoti ar išsivaduoti.

Technologinė komunikacijos teorizavimo kryptis, siejama su McLuhano idėjomis ir raginusi nuo auditorijos atsigręžti į pačias medijas, savo trumpą apogėjų pasiekė septintojo dešimtmečio pabaigoje – aštunto pradžioje. Komunikacija čia suprantama visų pirma kaip medijuotas procesas, kur pranešimų prasmės yra kuriamos ne komunikacijos dalyvių, bet itin veikiamos paties komunikacijos kanalo-medijos. Šią nuostatą reziumuoja McLuhano tezė „medija yra pranešimas“ (McLuhan 2003).

Nors net radikaliausi jos kritikai pripažįsta, jog McLuhano pastebėjimas, kad medijos gali veikti visuomenės tvarką, individams parodyti kaip veikti ir kaip organizuoti, nėra visiškai bevertis, visgi technologinė orientacija pagrindinėje komunikacijos teorijos ir filosofijos tėkmėje šiuo metu yra veikiau periferijoje, o kartais net apskritai atmetama kaip technologinis determinizmas.

Tiesa, pastaruoju metu McLuhano idėjos savotiškai atgimė vokiškai rašančių teoretikų plėtojamoje spekuliatyvioje medijų teorijoje bei medijų filosofijoje, kurių atstovus domina ne tiek komunikacijos procesai ir jų santykiai su medijomis, kiek medijų poveikis žmogiškam suvokimui, medijų ir jų poveikio pačioms pažinimo struktūroms tyrimas.

Dar vieną potencialiai atgimsiančią ar išsiplėtusiančią komunikacijos apmąstymų tradiciją leidžia įtarti kylanti pragmatizmo banga šiuolaikinėse komunikacijos teorijose (Bergman 2008; Simonson 2001; Russill 2008; Craig 2007). Viena vertus, joje siekiama atkreipti komunikacijos teorijos dėmesį į filosofinę pragmatizmo tradiciją, kurioje komunikacijos problematika užėmė svarbią vietą. Antra vertus, ši pragmatizmo banga komunikacijos tyrimuose atspindi bendrą pragmatizmo populiarėjimą šiandieniuose socialiniuose moksluose.

Papildomai skaitykite:

K. Kirtiklis „[Komunikacijos filosofijos genezė](#)“ *Problemos*, 2010, nr. 78, p. 153-164.

PAMATINĖS KONTROVERSIJOS: KOMUNIKACIJOS KOMPONENTAI IR MODELIAI

Šiuolaikiniuose komunikacijos moksluose vyrauja plati teorijų įvairovė⁶, tačiau atidesnis žvilgsnis į filosofines ir metodologines jų prielaidas rodo, jog visas teorijų daugis remiasi dviem pamatiniais komunikacijos modeliais – transmisiniu ir konstitutyviu⁷. Būtent diskusija tarp šių dviejų komunikacijos modelių šalininkų dėl komunikacijos sampratos laikytina viena iš pamatinių, jei ne svarbiausia, komunikacijos filosofijos kontroversija.

Dėl ko ginčijamasi šioje kontroversijoje, kokius skirtingus komunikacijos bruožus jie pabrėžia ir priešina vienas kitam? Patogiausia į šiuos klausimus atsakyti remiantis jau minėtąja *Lasswello formulė*, teigiančia, kad patogus būdas aprašyti komunikacijos aktą, tai atsakyti į klausimus „kas, ką sako, koku kanalu, kam, kaip efektyviai“ (Lasswell 1972). Ši „formulė“ suteikia galimybę nurodyti esminius komunikacijos komponentus (pranešimų siuntėją bei gavėją, pranešimų prasmės šaltinį, komunikacijos kanalo specifiką ir komunikacijos padarinius ar efektyvios komunikacijos kriterijus), kuriais remiantis ne tik patogiu analizuoti komunikaciją bihevioristiniu (ar bent iš dalies bihevioristiniu) požiūriu, bet ir lyginti skirtingus komunikacijos modelius bei koncepcijas. Taigi, *Lasswello formulės* galima nesieti su jokia konkrečia komunikacijos samprata ar su konkrečiais komunikacijos tyrimais, netaikyti jos tuo tikslu, kuriuo buvo suformuluota – kaip patogaus būdas aprašyti konkretų komunikacijos įvykį. *Lasswello formulė* toliau ir naudojama ne kaip tiesioginis komunikacijos akto tyrimo metodas, bet kaip euristinė priemonė komunikacijos proceso sudedamiesiems komponentams nusakyti, įrankis skirtingiems komunikacijos modeliams lyginti, formuluotė, kurioje nurodomi pamatiniai bet kokios komunikacijos sampratos komponentai – dalyviai, pranešimo prasmė, kanalas ir padariniai.

---

⁶ Šią įvairovę įtikinamai demonstruoja Jamesas A. Andersonas (1996): ištyręs septynetą populiarių (susilaukusių ne vieno leidimo) komunikacijos teorijos vadovėlių jis suskaičiavo 249 skirtingas komunikacijos teorijas, iš kurių nė viena nebuvo minima visuose vadovėliuose, vienintelė teorija buvo minima penkiose knygose, tik 18 buvo nagrinėjamos trijų ir daugiau autorių ar autorių kolektyvų, o 195 teorijos buvo minimos tik viename iš leidinių. Vargu, ar nuo 1996 ši įvairovė sumažėjo, veikia gerokai išsiplėtė.

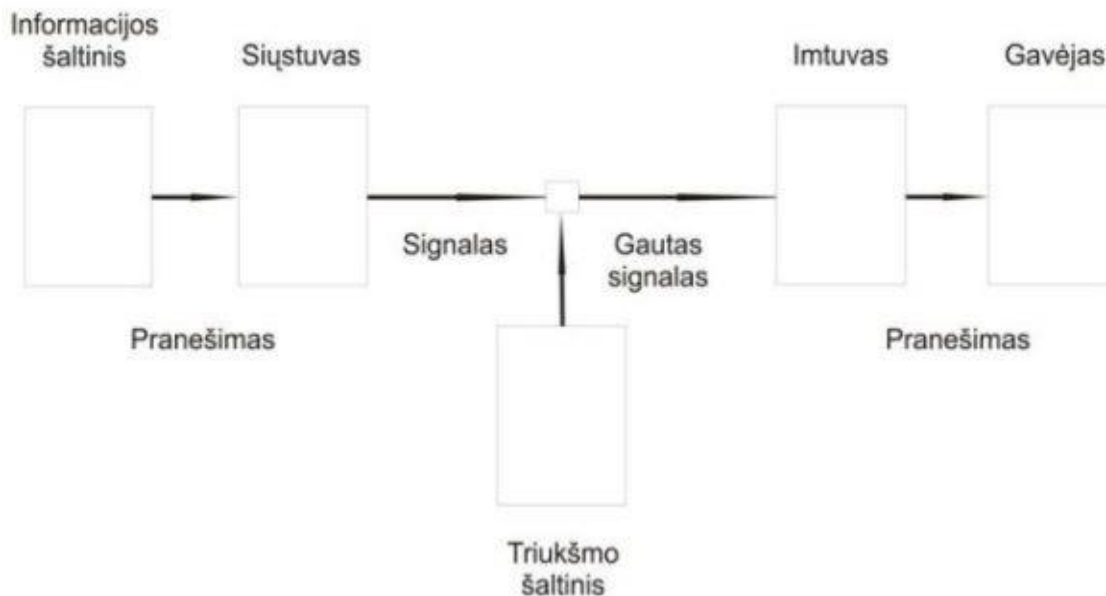
⁷ Šitoks modelių skaičius vargu, ar yra baigtinis ir kažin, ar gali būti tokiu laikomas. Tikėtina, jog ateityje savitą komunikacijos modelį galėtų pasiūlyti, pavyzdžiui, medijų teorija ir filosofija. Tačiau šiuo metu kontroversijos dėl komunikacijos sampratos remiasi būtent į šiuodu – transmisinį ir konstitutyvų – komunikacijos modelius.

Šiais komponentais remiantis toliau apžvelgiami du šiuo metu vyraujantys komunikacijos modeliai.

Transmisinis modelis apibrėžia komunikaciją kaip pranešimų perdavimą.

Žmogiškosios komunikacijos tyrimuose šį modelį diegė klasikinės bihevioristinės teorijos atstovai, sekę pozityvistiniais mokslo idealais. Šiuos idealus puikiai atliepė Bello laboratorijų inžinieriaus Claude'o Shannono matematinė komunikacijos teorija (Shannon & Weaver 1964), paremta signalų perdavimo modeliu, kuri besiformuojantiems komunikacijos mokslams ir daugiau ar mažiau loginio pozityvizmo mokslo projektų veikiamiems jų kūrėjams pateikė įrodymą, kad komunikaciją galima teorizuoti pasitelkiant tiksliųjų mokslų metodus bei konceptualinį aparatą. Nors savąjį matematinį modelį Shannonas kūrė ne žmogiškajai komunikacijai tirti, o mašininiam signalų perdavimui modeliuoti, visgi komunikacijos mokslininkai jame išvelgė ir schematizuotą žmogiškosios komunikacijos atvaizdą.

Komunikaciją Shannonas konceptualizavo kaip signalais užkoduotų pranešimų perdavimą iš siuntėjo (informacijos šaltinio) gavėjui tam tikru kanalu, veikiamu išorinių triukšmų, potencialiai iškraipančių perduodamąjį signalą (žr. paveikslėlį).

1 pav. Bendrosios komunikacijos sistemos scheminė diagrama (Shannon & Weaver 1964)

Žmogiškosios komunikacijos teoretikai iš Shannono schemos visų pirma pasiskolino komunikacijos, kaip linijinio proceso, vaizdinį, susidedantį iš siuntėjo, gavėjo ir perduodamo pranešimo, akcentuodami, kad pranešimas, jo prasmė egzistuoja atskirai nuo siuntėjo ir gavėjo. Pranešimai čia nėra kuriami komunikacijos metu, veikiau jie yra tam tikri objektai, perduodami vieno subjekto kitam. Nors šio modelio šalininkai perduodamo pranešimo prasmei (ir net turiniui) svarbos neteikia (komunikacijos proceso supratimui tai, esą neturi jokio įtakos), visgi laikomasi prielaidos, jog ji yra apibrėžta ir gali būti pranešimo priėmėjo adekvačiai suvokta/priimta.

Transmisinio komunikacijos modelio kritikai, gerokai išsamiau nei šalininkai, nagrinėję šio modelio filosofines prielaidas tvirtina, jog jo užuomazgos glūdi Johno Locke'o kalbos filosofijoje, klausiusioje, kaip adekvačiai perteikti vieno individo turimas idėjas kitam individui. Fundamentalų Locke'o įnašą į artikuliuotos komunikacijos sampratos susiformavimą (ar veikiau jos transformaciją) tyrinėtojai nusako kaip savotišką prasmės individualizavimą, „privatizavimą“ (Peters 2004; Radford 2005): nuo Locke'o prasmė formuojasi individo intelekto, o ne yra suformuojama socialinių institutų (bendruomenės, valdžios, bažnyčios), tad paaiškinti jos tikslų perdavimą iš vieno intelekto į kitą tampa keblu.

Nepaisant šio keblumo tiek moksliniame, tiek kasdieniame diskurse transmisinis modelis laikomas savaime suprantamu ir nekvestionuojamu. Dėl šitokio „vienvaldiškumo“ transmisinė komunikacijos samprata šiuolaikinėse komunikacijos filosofijos kontroversijose dalyvauja veikiau kaip kritikuojama pagrindinė srovė, dominuojanti paradigma, o ne kaip šiuo metu aktyviai plėtojamas diskursas. Jos filosofiniai pagrindai yra rekonstruojami pasitelkiant klasikinius tekstus, ir nors ši samprata yra laikoma vyraujančia nūdieniame komunikacijos moksle, tačiau šiandienėje komunikacijos filosofijoje ji neturi ryškių gynėjų. Itin dažnai pamatinius šios pozicijos postulatus analizuoja ir formuluoja jos kritikai (pvz., Peters 2004; Craig 1999; Carey 2009; Radford 2005).

KAS/SIUNTĖJAS. Filosofiniu požiūriu transmisiniame modelyje pasirodantis siuntėjas yra vadinamasis dekartiškas subjektas, autonomiškas ir atskirtas nuo objektų pasaulio. Komunikacijoje jis griežtai atribotas tiek nuo gavėjo, tiek nuo pranešimo, tiek nuo pasaulio, kuriame vyksta pati siuntėjo-gavėjo interakcija ir apie kurią yra komunikuojama. Iš principo transmisinis modelis yra orientuotas į siuntėją, nes būtent pastarasis atsako už tai, kad pranešimas būtų deramai suformuluotas, užkoduotas, perduotas ir duotų rezultatų, kurių tikimasi.

KĄ SAKO/PRANEŠIMAS. Klausimai apie perduodamųjų pranešimų turinį ir prasmę transmisiniame modelyje nekeliama. Anot garsios Shannono bendradarbio Warreno Weaverio

ištaros „inžinerinė komunikacijos teorija elgiasi tarsi padori ir diskretiška mergina, priimanti jūsų telegramas. Ji nekreipia jokio dėmesio į prasmę, nesvarbu ar ši liūdna, džiugi, ar trikdanti. Tačiau ji turi būti pasiruošusi deramai pasirūpinti viskuo, kas patenka ant jos darbo stalo“ (Shannon & Weaver 1964: 27). Taigi, perduodamos prasmės paliekamos pačiam individui, manant, jog jos yra anapus komunikacijos teorijos domės. Taip esą todėl, kad komunikacijos metu perduodamos ne mintys ir idėjos, o užkoduoti pranešimai, tad komunikacijos dalyvių pagrindinė užduotis yra deramai juos užkoduoti ir atkoduoti, o ne svarstyti, iš kur atsiranda jų prasmės.

KAM/GAVĖJAS. Nors grafinėje transmisinio modelio išraiškoje gavėjui skiriama ne mažiau svarbi vieta nei siuntėjui, visgi santykis tarp jų gana asimetriškas: iš pranešimo gavėjo čia tikimasi ne ką daugiau nei to, kad jis bus dėmesingas priimamam pranešimui ir stengsis jį adekvačiai (pagal siuntėjo intencijas) atkoduoti.

KURIUO KANALU/MEDIJOS. Transmisiniame modelyje komunikacijos kanalas yra bet kuri terpė, kuria perduodami pranešimai. Tačiau kiekviename kanale esama triukšmų, kliudančių pranešimo perdavimą. Triukšmai čia suprantami ne tik tiesiogine prasme. Pasak Wilburo Schrammo, „tai gali būti fizinis triukšmas (lėktuvas praskrenda viršuje, kai jaunuolis bando šnabždėti merginai), blaškantys elementai (blogas akcentas ar netikęs kostiumas), konkuruojantys elementai (kažkas kitas šaukia numatomą pranešimo gavėją, didžiulė antraštė ar kitoje puslapių vietoje esantis paveikslėlis, nukreipiantis skaitančiojo dėmesį nuo skaitomo straipsnio) ar vienas iš daugybės kitų dalykų“ (Schramm 1972: 26). Kitaip tariant, triukšmas yra bet kas, kas kliudo perduoti, priimti ir adekvačiai atkoduoti pranešimą.

KAIP EFEKTYVIAI/PADARINIAI. Efektyvi komunikacija, pagal transmisinį modelį, yra tuomet, kai pranešimai sėkmingai pasiekia siuntėją ir yra adekvačiai atkoduojami. Priimdami nuostatą, jog komunikacinių pranešimų turinys ir jų interpretacija nesvarbi, transmisinio modelio šalininkai tvirtina, jog faktiškai vienintelis būdas komunikacijos efektams pažinti yra poveikio gavėjų elgesiui stebėjimas.

Konstitutyvus modelis apibrėžia komunikaciją kaip bendrų reikšmių kūrimą.

Nors chronologiniu požiūriu komunikacijos konstitutyviu modeliu grįstos komunikacijos sampratos užuomazgos yra ankstyvesnės nei transmisinės, tačiau detaliam šis komunikacijos modelis buvo išplėtotas tik XX a. antrojoje pusėje - pabaigoje.

Komunikacijos teoretikai ir filosofai pasiūlė ne vieną alternatyvų modelį dominuojančiam transmsiniam: ritualinį (Carey 2009), konstruktyvistinį (Krippendorff 1989), konstitutyvų (Craig 1999).

Alternatyvieji modeliai visų pirma naikino transmsiniam modeliui būdingą griežtą siuntėjo/gavėjo perskyrą ir su ja susijusią pranešimo, kaip nuo pastarųjų nepriklausomai egzistuojančio objekto, sampratą.

Jameso Carey (2009) ritualiniame modelyje komunikacija buvo suvokiama ne kaip pranešimų perteikimas, o kaip bendruomenę kurianti interakcija, kurioje pranešimas ir jo prasmė egzistuoja tik visos bendruomenės kuriami. Carey atkreipia dėmesį į žodžių *bendravimas* (*communication*) ir *bendruomenė* (*community*) ne tiek etimologinį, kiek prasminį artimumą (Carey 2009).

Klaugas Krippendorffas (1989) akcentuoja, kad komunikacija yra nuolat kuriama, konstruojama, o ne vyksta pagal nusistovėjusias schemas (tokias, kaip transmsinis modelis). Šį konstravimą komunikacijos dalyviai, pasak Krippendorffo, atlieka remdamiesi penketu imperatyvų, apibūdinančių šios komunikacijos sampratos specifiką:

- Estetiniu imperatyvu: „susikonstruok savo matomą tikrovę!“
- Empiriniu imperatyvu: „išrask kiek gali daugiau alternatyvių konstrukcijų ir veik tikrindamas jų įgyvendinamumą!“
- Savireferencijos imperatyvu: „įtrauk save, kaip savųjų konstrukcijų sudėtinę dalį!“
- Etiniu imperatyvu: „suteik kitiems, atsidūrusiems tavo konstrukcijose, tą pačią autonomiją, kuria pats naudojiesi juos kurdamas!“
- Socialiniu imperatyvu: „komunikuodamas su kitais palaikyk arba plėsk galimų pasirinkimų ratą!“

Iš Krippendorffo imperatyvų matyti, jog komunikacijos procesai kuria ne tik komunikuojamas prasmes, bet ne mažiau ir pačią komunikacinę bendruomenę ir jos socialinį pasaulį.

Robertas T. Craigas (1999) rašo apie konstitutyvų komunikacijos modelį, tiesiogiai nurodydamas, jog tai esąs kitas Carey ritualinio modelio pavadinimas. Šis modelis, anot Craigo, „konceptualizuoja komunikaciją kaip konstitutyvų procesą, kurio metu yra kuriamos ir atkuriamos bendros prasmės“ (Craig 1999: 125). Tokiu būdu Craigas iš esmės pakartoja Carey pateiktą komunikacijos apibrėžimą: „komunikacija yra simbolinis procesas, kurio metu tikrovė yra

kuriama, palaikoma, atkurama, keičiama“ (Carey 2009: 19). Visgi Craigo pasiūlytas modelio pavadinimas (*konstitutyvus*, o ne *ritualinis*) yra priimtinesnis, mat jame fiksuojama ne šio modelio genezė, o jame modeliuojamos komunikacijos specifika.

Transmisinio komunikacijos modelio atžvilgiu konstitutyvus modelis turįs keletą pranašumų (Craig 1999):

- A. Jis yra artimesnis tam, kaip komunikacijos idėja plėtojosi kultūrinėje ir intelektualinėje istorijoje, kur komunikacija buvo laikoma stipriu bendruomenės vienijančiu faktoriumi.
- B. Komunikacijos teorijos yra refleksyvios, jos atsižvelgia į esamą situaciją, maža to, pačios kuria/įtakoja komunikaciją. Transmisinis modelis šią savybę palieka nuošalyje.
- C. Konstitutyvus modelis parankesnis pliuralistinėms demokratinėms politinėms vertybėms, kai tuo tarpu transmisinis, esą, buvo palankus įtvirtinti ekspertinei galiai, nurodant ekspertus, kaip patikimos informacijos šaltinį.
- D. Konstitutyvus modelis suponuoja, jog komunikacija gali būti lygiavertė socialinių mokslų disciplina, turinti savo komunikacinę socialinių fenomenų aiškinimo prieigą.

Toliau pateikiama konstitutyvaus komunikacijos modelio išsklaida pagal komunikacijos komponentus.

KAS ir KAM/SIUNTĖJAS ir GAVĖJAS. Konstitutyviame modelyje pranešimų siuntėjai ir gavėjai nėra atskirai išskiriami. Komunikacija čia suvokiama kaip bendrumą, tam tikros bendruomenės egzistavimą kuriantis ir palaikantis veiksmas, individai - ne kaip pranešimų siuntėjai ir priėmėjai, bet kaip tam tikrų komunikacinių bendruomenių nariai. Tad svarbiausias komunikacijos veikėjas yra komunikuojančioji bendruomenė.

Šitaip konstitutyvaus modelio šalininkai atsisako daugybės transmisinio modelio prielaidų, išreikštų dichotomijomis: subjekto/objekto, siuntėjo/gavėjo, pranešimo/pasaulio, apie kurį pranešama. Jie nesiekia suvienyti subjekto ir objekto, veikiaujančius juos savotiška dialektine įtampa (tokia nuostata yra inspiruota net keleto filosofijos bei socialinių mokslų koncepcijų: pragmatizmo, simbolinio interakcionizmo, fenomenologijos, hermeneutikos). Šiuo atveju siuntėjas tarsi nueina į antrą planą (ar net apskritai tampa nebesvarbus), o santykinai didesnę svarbą įgyja gavėjas, kurio interpretacinės savybės tampa labiausiai komunikaciją lemiančiu veiksmu.

KA SAKO/PRANEŠIMAS. Priėmus bendruomenišką komunikacijos pobūdį aiškėja, jog konstitutyvaus modelio tikslas – deindividualizuoti prasmę. Jei transmisinis modelis kildino prasmes iš individualios sąmonės, tai konstitutyvaus modelio šalininkai siekia sukurti komunikacijos teoriją be nuorodų į individualią sąmonę, kurioje komunikacijos šaltinis būtų ne autonomiškas subjektas-siuntėjas, bet intersubjektyvus „siuntėjas/gavėjas“.

Komunikuodami savo patirtį, komunikacijos dalyviai faktiškai komunikuoja būdus, kuriais surenka pačius skirtingiausius objektus į vieną grupę, nepaisant to, jog kiti komunikacijos dalyviai niekuomet nepatyrė tų pačių empirinių objektų (Pilotta & Mickunas 1990). Tai leidžia komunikacijoje dalyvaujantiems subjektams dalyvauti bendroje prasmų sistemoje, kurioje tos prasmės laikomos savaime suprantamomis ir tik šiai sistemai sutrikus iškyla susikalbėjimo ir prasmės problema.

KURIUO KANALU/MEDIJOS. Jei komunikacija laikoma supratimu dalyvaujant bendrose prasmėse, tai pagrindiniu jo kanalu faktiškai tampa tai, kas transmisiniame modelyje buvo laikoma komunikaciją iškreipiančiais triukšmais, trukdančiais pasiekti adekvatų perteikiamojo pranešimo supratimą (istorija ir tradicija, įskaitant ir kiekvienam individui skirtingas asmenines istorijas, išankstinės nuostatos, turimos prasmės struktūros, fizinį susikalbėjimą kliudantys išoriniai garsai ir pan.). Visi šie dalykai savitais būdais prisideda prie naujų prasmų ar bent prasminių niuansų kūrimo.

KAIP EFEKTYVIAI/PADARINIAI. Priėmus konstitutyvų komunikacijos modelį, komunikacijos tyrimai virsta ne išskirtinai komunikacinių procesų, bet platesnio masto kultūros tyrimais, apimančiais daug didesnę probleminę lauką nei transmisiniu modeliu paremti komunikacijos efektyvumo auditorijos atžvilgiu tyrimai. Sėkminga komunikacija sukuria judėjimą savotišku hermeneutiniu ratu. Viena vertus, komunikacija yra kuriama ne informacijos perteikimo iš siuntėjo gavėjui, iš vieno individo kitam, o visos komunikacinės bendruomenės interakcijos, antra vertus, būtent komunikacijos metu ši bendruomenė ir yra kuriama. Bendraudami individai sukuria kontekstą, kuris, savo ruožtu, struktūruoja būdus, kuriais individai kalba ir dalyvauja interakcijoje (Pilotta & Mickunas 1990; Carey 2009; Radford 2005).

LITERATŪRA TOLESNĒMS STUDIJOMS

Claude Mangion *Philosophical Approaches to Communication* (Bristol & Chicago: Intellect, 2011) – pradedantiesiems skirta knyga, supažindinanti su keletu XX amžiaus filosofų (nuo Peirce'o ir Saussure'o iki Habermaso) komunikacijos koncepcijomis.

Jason Hannan (sudarytojas) *Philosophical Profiles in the Theory of Communication* (New York: Peter Lang Publishing, 2012) – komunikacijos teorijai reikšmingų filosofų gyvenimo ir kūrybos apžvalgų rinktinė.

Pat Arneson (sudarytoja) *Perspectives on Philosophy of Communication* (West Lafayette, Indiana: Purdue University Press, 2007) – rinktinė straipsnių, kuriuose komunikacijos filosofai pristatomi per konkrečią jų nagrinėtą temą, pvz. Heideggeris per kalbą, Habermasas – kritinį racionalumą, Merleau-Ponty – komunikacines praktikas ir t.t.

Brian G. Chang & Garnet C. Butchart (sudarytojai) *Philosophy of Communication* (Cambridge, Mass. & London: The MIT Press, 2012) – skaitinių knyga, kurioje surinkta daugybė svarbių kontinentinės filosofijos tekstų, skirtų komunikacijai, nuo reikšmingos klasikos (Leibnizo ir Hegelio) iki šių laikų (Mariono ir Sloterdijko).

NAUDOTA LITERATŪRA

Anderson, J. A. (1996) *Communication Theory: Epistemological Foundations*. New York, London: The Guilford Press.

Anderson, J. A., Baym, G. (2004) „Philosophies and Philosophic Issues in Communication, 1995–2004“, *Journal of Communication*, Dec 2004; vol. 54(4): 589 – 615.

Bachmann-Medick, D. (2006) *Cultural Turns: neuorientierungen in den Kulturwissenschaften*, Reinbeck bei Hamburg: Rowohlts Enzyklopädie.

Benjamin, W. (2005) „Meno kūrinys techninio jo reprodukuojamumo epochoje“, knygoje W. Benjamin *Nušvitimai*. Vertė L. Katkus. Vilnius: Vaga, p. 214-243.

Bergman M. (2008) „The New Wave of Pragmatism in Communication Studies“, *Nordicom Review* vol. 29 # 2: 135-153.

Carey, J. W. (2009) *Communication as Culture: Essays on Media and Society. Revised Edition*. New York and London: Routledge.

Craig, R. T. (1999) „Communication Theory as a Field“, *Communication Theory*, vol. 9, # 2: 119-161.

Craig, R. T. (2007) „Pragmatism in the Field of Communication Theory“, *Communication Theory*, vol. 17, # 2: 125-145.

Craig, R. T., Muller, H. L. (2007) *Theorizing Communication. Readings Across Traditions*. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore: SAGE Publications.

Dewey, J. (1929) *Experience and Nature*. London: George Allen & Unwin, Ltd.

Dewey J. *The Public and its Problems*, Athens, Ohio: Swallow Press.

Dewey, J. (2001) *Democracy and Education*. University Park, PA: Penn State University Press, A Penn State Electronic Classics Series Publication.

ECREA Philosophy of Communication Section, 2007. *Section Objectives*, prieiga internete: http://www.philosophy-of-communication.eu/documents/SectionPhC_obj.pdf [2007.09.14].

Habermas, J. (1994) *Structural Transformation of the Public Sphere*. Cambridge, Mass.: The MIT Press.

Habermas, J. (1995a) *Theorie des kommunikativen Handelns. Band I. Handlungsrationalität und gesellschaftliche Rationalisierung*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Habermas, J. (1995b) *Theorie des kommunikativen Handelns. Band II. Zur kritik der funktionalistischen Vernunft*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Hartmann, F. (2000) *Medienphilosophie*, Wien: WUV.

Horkheimer, M., Adorno, T. W. (2006) *Apšvietos dialektika*. Vertė G. Milkelaitys. Vilnius: Margi raštai.

ICA Philosophy of Communication Division, (2009) *Description*, prieiga internete: <http://www.icahdq.org/divisions/index.html#DIVISION9> [2009.01.22].

Krippendorff, K. (1989) „On the Ethics of Constructing Communication“, knygoje B. Dervin, L. Grossberg, B. J. O’Keefe, E. Wartella (eds.) *Rethinking Communication. Volume 1. Paradigm Issues*. Newbury Park, London, New Delhi: SAGE Publications, p. 66-96.

Lasswell, H. (1972) „The Structure and Function of Communication in Society“, knygoje W. Schramm, D. F. Roberts (eds.) *The Process and Effects of Mass Communication. Revised Edition*. Urbana, Chicago, London: University of Illinois Press, p. 84-99.

Margreiter, R. (2007) *Medienphilosophie. Eine Einführung*, Berlin: Parerga.

McLuhan, M. (2003) *Kaip suprasti medijas. Žmogaus tęsiniai*. Vertė D. Valentinavičienė. Vilnius: Baltos lankos.

Merton, R. K. (1968) *Social Theory and Social Structure. Enlarged Edition*, New York: The Free Press.

Michelkevičius, V. (2006), „Tarpdisciplininės komunikacijos mokslų transformacijos vokiškoje mokslo tradicijoje: medijų paradigma“, *Informacijos mokslai*, # 37: 135-143.

Milerius, N. (2007) „Kaip galima kino filosofija?“, *Problemos* #72: 96-103.

Mumby, D. K. (1997) „Modernism, Postmodernism, and Communication Studies: A Rereading of an Ongoing Debate“, *Communication Theory*, vol. 7, # 1: 1-28.

Pavitt, C. (1999) „The Third Way: Scientific Realism and Communication Theory“, *Communication Theory*, vol. 9, # 2: 162-188.

Pavitt, C. (2000) „Answering Questions Requesting Scientific Explanations for Communication“, *Communication Theory*, vol. 10, # 4: 379-404.

Pavitt, C. (2004). „Theory–Data Interaction from the Standpoint of Scientific Realism: A Reaction to Bostrom“, *Communication Monographs*, 71(3), 333–342.

- Peters, J. D. (2004) *Kalbėjimas vėjams: komunikacijos idėjos istorija*, vertė P. Droblytė. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
- Pietilä, V. (2005) *On the Highway of Mass Communication Studies*, Cresskill: Hampton Press.
- Pilotta, J. J., Mickunas, A. (1990) *Science of Communication: Its Phenomenological Foundation*, Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Platonas (1996) *Faidras*. Vertė N. Kardelis. Vilnius: Aidai.
- Platonas (2005) *Antrasis ir septintasis laiškas*. Vertė K. Sabolius. Vilnius: Aidai.
- Radford, G. P. (2005) *On Philosophy of Communication*. Belmont, CA: Thompson Wadsworth.
- Rogers, E. M. (1994) *A History of Communication Study: A Biographical Approach*. New York: The Free Press.
- Russill, C. (2008) „Through a Public Darkly: Reconstructing Pragmatist Perspectives in Communication Theory“, *Communication Theory*, vol. 18, # 4: 478-504.
- Schramm, W. (1972) „The Nature of Communication between Humans“, knygoje W. Schramm, D. F. Roberts (eds.) *The Process and Effects of Mass Communication. Revised Edition*. Urbana, Chicago, London: University of Illinois Press, p. 3-53.
- Shannon C. E., Weaver, W. (1964). *The Mathematical Theory of Communication*. Urbana: The University of Illinois Press.
- Simonson, P. 2001. „Varieties of Pragmatism and Communication: Visions and Revisions from Peirce to Peters“, knygoje D. K. Perry (ed.) *American Pragmatism and Communication Research*, Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates, p. 1-26.
- Sodeika, T. (2009) „Įvadas į medijų filosofiją“, knygoje V. Michelkevičius (sud.) *Medijų kultūros balsai: teorijos ir praktikos*. Vilnius: MENE, p. 40-56.
- Turner J. H. (1974) *The Structure of Sociological Theory*. Homewood, Illinois: The Dorsey Press.
- Weber M. (1990) „Mokslas kaip profesinis pašaukimas“, vertė Z. Norkus, *Problemos* 42: 69-82.
- Weber, S. 2003. *Theorien der Medien. Von den Kulturkritik bis zum Konstruktivismus*. Konstanz: UVK Verlagsgesellschaft.